

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 316.2

В. Судаков, д-р соціол. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ**СУСПІЛЬСТВО БЕЗ ДОВІРИ: ІННОВАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СКЛАДНОЇ СОЦІОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ****Общество без доверия / Под ред. Е.Головахи, Н.Костенко, С.Макеева. – Киев, Институт социологии НАН Украины, 2014. - 338 с.**

На перший погляд, назва колективної монографії, підготовленої під редакцією провідних українських соціологів виглядає дещо парадоксально. Адже базові соціологічні уявлення про суспільство як певний тип організації колективного життя людей цілком закономірно обумовлюють потреби в розвитку фундаментальних та прикладних досліджень соціального явища довіри як основоположного чинника соціальної інтеграції та відтворення ціннісно-нормативних засад соціального порядку. Тому важливим принципом сучасної соціологічної теорії соціальної довіри є певна система аргументів щодо атрибутивного статусу довіри в організації взаємодій та комунікацій консенсусного, кооперативного, конкурентного та конфліктного характеру (див. праці П. Бурдьо, Ю. Габермаса, Е. Гіденса, Дж. Коулмена, Н. Лумана, Р. Патнема, Фр. Фукуями, П. Штомпки та ін.).

Слід зазначити, що таке поширене у наукових колах розуміння довгий час не сприяло формуванню та розвитку альтернативної стратегії наукового пошуку, яка націлена на ідентифікацію онтологічних суперечностей та аргументацію можливості вивчення довіри як конфліктогенного та деструктивного соціального явища. Таким чином, цілком правомірно виникає питання: чи можна розглядати довіру як причину виникнення гострих соціальних конфліктів, соціальної деградації та руйнації усталених соціальних взаємодій?

В рецензованій монографії робиться акцент на тому, що в будь-якому суспільстві низький рівень соціальної довіри "є чітким індикатором соціального неблагополуччя, передумовою виникнення конфліктів та криз". Водночас, і високий рівень соціальної довіри до соціальних інститутів, зокрема до інститутів влади, є також значущим деструктивним чинником. "Нерідко масова сліпа довіра до влади стає джерелом деградації та краху суспільства з наступним тривалим періодом його відродження з соціальних руїн. У цьому контексті рівень недовіри до неефективної влади в Україні можна розглядати певним чином як конструктивний елемент суспільного розвитку" (с. 8).

Зазначимо, що в монографії, на жаль, немає чіткої відповіді на певне коло теоретичних питань, пов'язаних з ідентифікацією загальних онтологічних характеристик недовіри як соціального явища. Неважко помітити, що у даній праці феномен соціальної недовіри розглядається в релятивній площині соціологічного аналізу – тобто сама соціальна недовіра аналізується як певний тимчасовий стан відтворення суперечливих за своїми наслідками соціальних інтеракцій. Саме тому вивчення соціальної недовіри аргументується у якості важливого об'єкта емпіричних соціологічних досліджень, націлених на з'ясування шляхів та технологічних способів посилення соціальної довіри в українському суспільстві як найважливішої умови здійснення ефективних реформаторських дій. "Чому проблема соціальної недовіри є актуальною в сучасних умовах розвитку українського суспільства? Головна причина полягає у тому, що соціальна

довіра є однією із визначальних передумов реформування політичної системи та економіки, без якої перспектива виходу країни з пострадянської кризи залишається доволі невизначеною. А необхідні реформи не можуть бути реалізовані в повному обсязі та загалом ефективно, якщо в суспільстві відсутня атмосфера довіри до змісту та спрямованості реформ та до самих реформаторів" (с. 9).

На наш погляд, наведена аргументація загалом обумовлює структурну композицію монографії, яка складається зі вступу, трьох розділів та висновків.

У розділі I "Соціологічна інтерпретація довіри" (с. 13-110) здійснено інноваційне за своїм змістом узагальнення соціологічних концептуалізацій довіри: 1) як соціального ресурсу (автори М. Паращевін, Н. Соболева, Т. Стеценко), 2) як чинника легітимації соціального порядку (В. Рєзнік), 3) як елемента системи економічних відносин (Р. Гоч). У даному розділі вченим вдалося розкрити суперечливий характер феномену довіри на основі критичного аналізу існуючих підходів, спрямованих на ідентифікацію функціональних та дисфункціональних рис довіри. Авторами справедливо звернута увага на важливість розуміння довіри як ресурсу соціального контролю, а також аргументована значущість вивчення онтологічної специфіки процесу соціальної інтеграції на основі недовіри. Така позиція авторів розділу, на наш погляд, є цілком конструктивною та заслуговує підтримки, оскільки вона спрямована на змістовну критику поширеного спрощеного погляду на недовіру "як на факт відсутності довіри" (с.40).

Другий розділ монографії "Соціальний капітал та політична довіра" (с.111-165) присвячений дослідженню ролі довіри в процесах соціальної та політичної трансформації сучасного українського суспільства. У даному розділі надані переконливі докази детермінуючого впливу соціальних чинників, які обумовлюють відтворення та розвиток процесів посилення та втрати довіри. Автори даного розділу (Н.Соболева та О.Вишняк) на основі даних емпіричних соціологічних досліджень знітовно охарактеризували тенденцію прогресуючої втрати довіри до соціальних інститутів українського суспільства. Наведена у даному розділі аргументація, як нам здається, значно розширює пізнавальні горизонти пошуку відповіді на важливе фундаментальне питання: який тип соціального порядку формується і реально існує в Україні в умовах, коли провідною смислопиттєвою орієнтацією 57% громадян у 2012 році було переконання що "саме безпечне – не довіряти нікому" (с. 121)?

У розділі 3 "Реформи в ситуації недовіри" (с. 169-318) здійснена систематизація результатів емпіричних соціологічних досліджень проведених Інститутом соціології НАН України за останні два десятиріччя. Основними тематичними напрямками такої систематизації стала проблематика: 1) відношення до влади (Л. Малиш); 2) масового ставлення до процесу запроваджених ре-

форм (О. Рєзнїк, Т. Любїва); 3) сприйняття та оцїнки громадянами реформацїйних ініціатив (Н.Костенко, О. Максименко). Вочевидь слїд погодитися з висновками вчених, що загальна ситуацїя масової недовїри до запроваджених в Українї реформ обумовлена складними обставинами орієнтованості переважної бїльшості громадян на "їнформацїйний шум" як головне джерело знань про реформи; неповного знання стосовно сутностї модернїзацїйних ініціатив та механїзмів їх впровадження; вимушеного прийняття людьми нововведень якї приймалися владою буз їх участї (с. 314-316).

Особливої уваги заслуговує написана Н.Костенко та С.Макеєвим закључна частина колективної монографїї, яка присвячена осмисленню пїзнавальних перспектив наукової розробки соціологїї недовїри як нової спеціалїзованої соціологїчної теорїї та нового тематичного напрямку розвитку соціологїчної науки (с.319-337). Концептуальною основою такої теорїї, на думку вчених, може бути пїдтверджена емпіричними дослідженнями світоглядна позицїя, згїдно якої "сучасне (модерне) суспїльство нїяким чином не виключає того, що домінуючим у ньому настроєм є фіксована опитуваннями громадської думки недовїра, як це констатується і для України"(с.322). Саме тому, на думку вчених, важливо дослідити процес трансформацїї заснованих на імперативї довїри формальних та неформальних норм, а, звїдси, і пояснити "яким чином заповнююча соціуми недовїра

буде впливати на ресурсно усталенї екзїстенціали людського існування, зокрема такі, як віра або надїя"(с.335).

Позитивно оцїнюючи зміст колективної монографїї, важливо пїдкреслити що реалїзована в трьох роздїлах працї дослідницька стратегїя є конструктивною та цїлком продуктивною в аспекті розвитку сучасної теоретичної та прикладної соціологїї. Текст монографїї виразно демонструє їнновацїйний характер запропонованої пїзнавальної стратегїї, яка загалом спрямована на ще і на те, щоб привернути увагу бїльш широкого кола вчених до дослідження проблеми недовїри. Саме тому, як нам здається, автори не намагаються нав'язати читачу власних визначень понять "довїра" та "недовїра", вдало розкриваючи дискусїйні аспекти концептуальних тлумачень змісту даних понять.

Як наукова праця монографїя мїстить певні дискусїйні положення, якї потребують додаткової конкретизацїї. А це як раз і є стимулом для розвитку подальших соціологїчних досліджень проблеми соціальної недовїри. Матерїал монографїї може бути використаним у якості важливого їнформацїйного джерела, необхідного для дисертацїйних досліджень та для розробки нових соціологїчних спецкурсів. На жаль, монографїя, викидана невеликим накладом (300 примірників). Проте є надїя, що дана книга, незважаючи на певні труднощї її придбання, сприятиме розвитку їнтелектуальної культури соціологів.

Надїйшла до редколегїї 12.10.15

V. Sudakov, Dr.Sc., Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

**SOCIETY WITHOUT TRUST: INNOVATION STRATEGY OF SCIENTIFIC STUDY
OF COMPLEX SOCIOLOGICAL PROBLEM**

A society without trust / Ed. E.Golovahi, N.Kostenko, S.Makeeva. - Kiev, the Institute of Sociology of NAS of Ukraine, 2014. - 338 p. [in Russian]